

Digitalt særtryk af

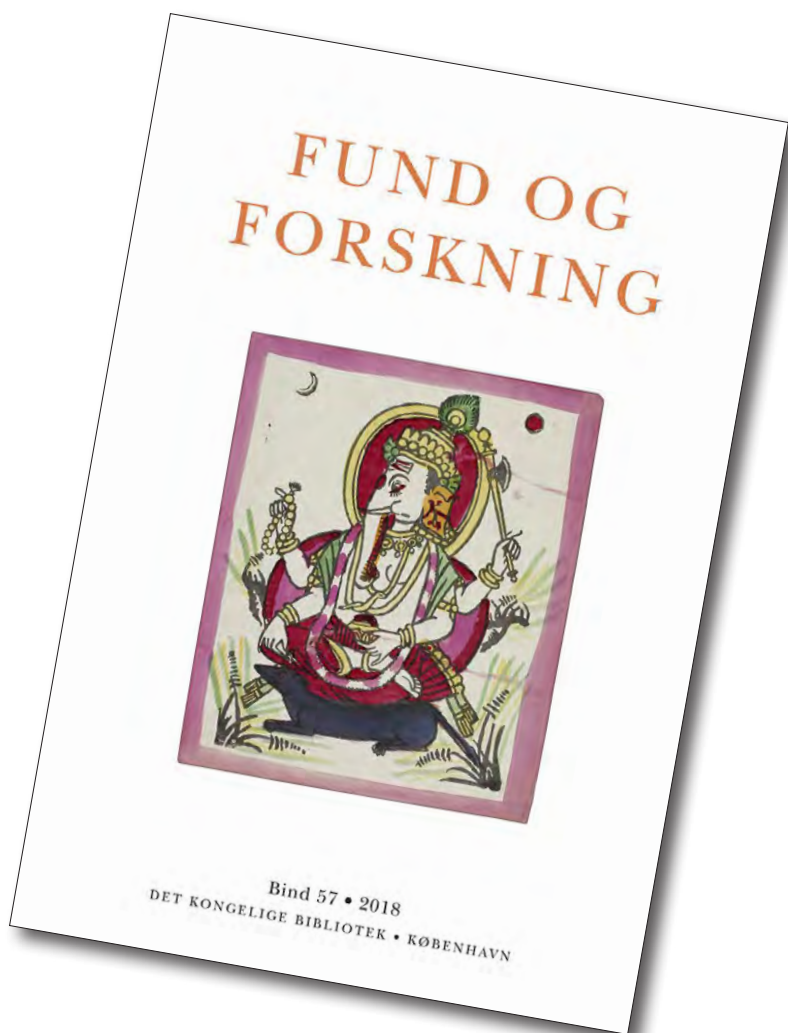
FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 57

2018

FUND OG FORSKNING

Bind 57

2018

Digitalt særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 57
2018

With summaries

KØBENHAVN 2018
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget se s. 249.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek

Om titelvignetten se s. 77.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:

Jakob K. Meile

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår 'double blinded peer-review' for at kunne antages. Undtaget fra denne norm er dog artiklerne under 'Mindre bidrag', der typisk har debatterende eller samlingsoplysende karakter.

Trykt på Munken Premium Cream 13, 115 g
Dette papir overholder de i ISO 9706:1998
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob K. Meile

Tryk og indbinding: Bording ½
Printed in Livonia
Oplag: 200 eks.

ISSN 0069-9896
ISBN 978-87-7023-150-3

TEKST, TEKNOLOGI OG TROPE

Det tibetanske bedehjul

AF

TRINE BROX

*Introduktion*¹

“... mechanical praying in every way is prominent in Tibet. There is, after all, no reason why praying should not be made easy like everything else. Thus instead of having to learn by heart long and varied prayers, all you have to do is to stuff the entire prayer-book (written on a roll in Tibet) into the prayer-wheel, and revolve it while repeating as fast as you can go these four words: *Omm mani padme hun*, – words of Sanscrit origin and referring to the reincarnation of Buddha from a lotus flower, literally ‘O God, the gem emerging from the lotus flower.’”²

En populær og særegen teksttype på det tibetanske plateau og i Himalayaregionen er skriftrullen i form af lange papirstimler med hellig tekst stramt rullet om en akse, der opbevares i bedehjul, bedetromler eller bedemøller, som skal roteres for at “læse” teksten. Det tibetanske bedehjul har en historie som strækker sig adskillige hundrede år tilbage i tiden. Det er en vigtig genstand, der indgår i den daglige buddhistiske praksis for mange tibetanere, især blandt den ældre generation. Den involverer mantrarecitation og visualiseringspraksis, og har fået

¹ Denne artikel er baseret på forskning udført i forbindelse med *Buddhism, Business and Believers* – et internationalt forskningsprojekt under ledelse af forfatteren og sponsoreret af Carlsbergfondet og Det Frie Forskningsråd. En stor tak rettes til forskningsbibliotekar Eva-Maria Jansson ved Det Kgl. Bibliotek for ihærdig og venlig hjælp, samt Christel Braae, Inge Damm og ikke mindst min samarbejdspartner Miriam Koktvedgaard Zeitzen ved Nationalmuseet. Jeg skylder også en stor tak til Tabita Rosendal Ebbesen og Solvej Hyveled Nielsen, som transskriberede og oversatte henholdsvis kinesisk- og tibetansksprogede interviews.

² Arnold Henry Savage Landor: *Tibet & Nepal*, London 1905, s. 144.

ikonisk status som et kendetegn på den tibetanske civilisation. Mens det håndholdte bedehjul er unikt i den tibetanske buddhisme, findes andre former for bedehjul i kulturer hvor Mahāyānabuddhismen er udbredt – et område der strækker sig over Himalaya, Tibet, Mongoliet og Østasien.³ I eventyreren og maleren Arnold Henry Savage Landors (1865-1924) erindringer, citeret ovenfor, er teksten fejlagtigt identificeret som bønnebog, og den religiøse handling identificeret som mekanisk bøn. Denne teknologi, kommenterede Landor, aflastede de gudfrygtige tibetanere: de behøvede hverken at lære at læse eller memorere bønnen. Den bedehjulsfolklore, som blev udviklet i rejseberetninger fra Tibet, repeterer sådanne misforståelser. Derimod har bedehjulet fået uhyre lidt akademisk opmærksomhed – på trods af dens ikoniske status og vidstrakte udbredelse.⁴ Det vil denne artikel søge at råde bod på.

Hvad slags tekster er disse skriferuller, som opbevares og roteres ved hjælp af bedehjulsteknologi? Hvordan læser man tekster som kommer i form af tætpackede ruller? De kan ikke læses på samme måde som når

³ Mens Theravādabuddhismen (“de ældres lære”), der er udbredt i Burma, Cambodja, Laos, Sri Lanka og Thailand, omhandler den tidlige buddhistiske lære om opvågningen fra den ulidelige cyklus af genfødsel, har den senere Mahāyānabuddhisme (“det store fartøj”) blevet udviklet over flere århundreder med tilføjelser af nye skrifter forfattet af buddhistiske mestre siden begyndelsen af vores tidsregning. Denne nye form for buddhisme adskiller sig med sin fokus på medfølelse, sin komplekse filosofi og inkorporering af guddommelige væsner. En tredje buddhistisk retning er Mantrayāna, også kaldet Vajrayāna, der med udgangspunkt i Mahāyānafilosofien har udviklet praktikker så som mantrarecitation og visualisering som mere kraftfulde metoder (fartøjer) til at opnå buddhatilstanden. Kilde: Peter Harvey: *An Introduction to Buddhism: Teachings, History and Practices*. Cambridge 2013, s. 2-3.

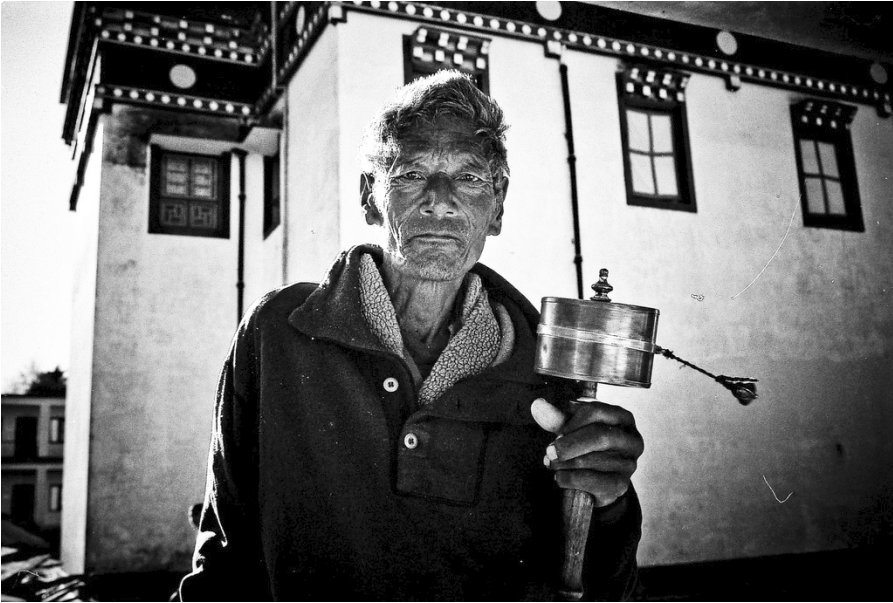
⁴ Jeg kender kun til fire artikler, der har behandlet bedehjulet: (1) Gregory Schopen: A Note on the ‘Technology of Prayer’ and a Reference to a ‘Revolving Bookcase’ in an Eleventh-Century Indian Inscription. *Figments and Fragments of Mahāyāna Buddhism in India*, Honolulu 2005, s. 345-349. (2) Dan Martin: On the Origin and Significance of the Prayer Wheel According to Two Nineteenth-Century Tibetan Literary Sources. *The Journal of the Tibet Society*, 7, 1987. (3) Marianne Winder: Aspects of the History of the Prayer Wheel <www.dspace.cam.ac.uk/handle/1810/243030>. (4) A.R. Wright: Tibetan Prayer-Wheels. *Folklore*, 15(3), 1904. Der findes også en bog, som foreskriver bedehjulsproduktion og den daglige buddhistiske praksis. Den er skrevet af en tibetansk lama, Thubten Zopa Rinpoche sammen med Lorne Ladner, som har samlet på og produceret bedehjul i adskillige år: *The Wheel of Great Compassion: The Practice of the Prayer Wheel in Tibetan Buddhism*, Boston 2000. Bedehjulet bliver også behandlet i et fornøjelig studie fra 1896 af arkæologen William Simpson, der sammenligner hjulet som redskab og symbol i flere trossystemer: *The Buddhist Praying Wheel: A Collection of the Material Bearing Upon the Symbolism of the Wheel and Circular Movements in Custom and Religious Ritual*, New York 1896.

man fordyber sig i en bog, med omhyggelig fokus på de enkelte ord og deres betydning. Læsningen foregår derimod ved at rotere teksten i et apparat – bedehjulet – som er særligt designet til denne særlige form for læsning: Vi har her at gøre med recitation af hellig skrift. I denne artikel vil jeg vise hvordan tekstens materialitet, bedehjulets teknologi og buddhismens hjul-trope muliggør særlige former for læsning og interaktion med hellig skrift. Denne behandling vil også berige vores diskussioner om forskellige former for tekstuel praksis. Jeg placerer bedehjulet i kontekst af (i) dens historiske forgænger, som var en roterende boghylde, (ii) den buddhistiske bogkult som dominerer den tibetanske civilisation og (iii) hvordan hjul, cirkulering, rotation og hjulspinning influerer på buddhistisk symbolik og praksis. I denne særlige konstellation bestående af teknologi, bogkult og dominant trope, giver det god mening, argumenterer jeg, (a) at tibetanere har taget en teknologi til sig som optimerer interaktion med hellige skrifter, (b) at rotation betragtes som en adækvat omgang med buddhistisk lære, og (c) at bedehjulet er blevet et ikon for den tibetanske civilisation. Gregory Schopen opsummerer sammenhængen mellem bogkulten i den indiske Mahāyānabuddhisme og udviklingen af anordninger som kunne rotere hellig skrift:

“[...] Indian Mahāyāna Buddhism had from early on a fully developed “cult of the book,” a cult in which sacred texts functioned not as sources of information, but as sacred objects and sources of power that were to be ritually approached, handled, and recited. That this “recitation” should come to be mechanized seems only natural.”⁵

Denne artikel diskuterer forbindelsen mellem hjulet og hellig tekst både i teorien (dvs. i henhold til den tibetanske buddhistiske lære) og i praksis (dvs. hvordan aktører faktisk bruger og betragter buddhistiske tekster og bedehjulet i dag). Derfor har jeg ikke kun konsulteret litteraturen, der fortæller om bedehjulets teknologi og spirituelle effekt – både tibetanske og engelske kilder, som for eksempel buddhistiske belæringer, kataloger og markedsføringsmateriale. Jeg baserer også artiklen på data produceret gennem etnografiske undersøgelser og interaktion med aktører, som af forskellige grunde håndterer buddhistisk materiel kultur, såsom producenter, sælgere, rituelle specialister, troende og forbrugere i Danmark, Indien og Kina. Hvad de fortæller os er, at bedehjulets mange facetter og betydninger strækker sig langt ud over blot en mekanisering af bøn.

⁵ Schopen 2005, s. 348.

Ill. 1: Mand med håndholdt bedehjul. Kilde: Wikimedia Commons.

Teknologien: rotation af hellig skrift

“Man var i Nagachuk, som andre Steder i Indre Tibet, særdeles religiøse. Hos Størstedelen af den mandlige Befolkning gik Munden ustandseligt med Universalbønnen eller rettere sagt Universalformularen “Om Mani Padme Hum”, som af de meget hengivne repeteres Hundreder og atter Hundreder af Gange i Døgnet samtidigt med, at Perlerne i Rosenkransen glider mellem Fingrene. Foruden at bede med Munden er en stor Procentdel af Mændene og ogsaa mange Kvinder forsynet med Bedehjul (Bedetromler), der ustandseligt drejes rundt. Disse Bedetromler indeholder lange Strimler Papir, hvorpaa den ovenomtalte Formular og andre Formularer og Bønner er skrevet eller trykt, og da hver fuldført Omdrejning af Tromlen tæller som en Læsning af alle de paa de omtalte Papirstrimler skrevne Bønner, er det ikke vanskeligt at forstaa, at denne Form for Bøn er meget populær. Det er antallet af Bønner, der tæller, hvorledes de bedes er øjensynlig af sekundær Betydning. Ved Siden af disse “Bedemaskiner”, der drives ved Haandkraft, er saa at sige alle Husene behængt med “Bedeflag”, for ikke at tale om, at der overalt findes Bedetromler og Bedemøller, der drives af Vinden,

af varm Luft fra Lys og Lamper eller ved Hjælp af Vandkraft. Ved alle Templer findes der Rækker af store Bedetromler, som baade Munk og Lægmand giver et Par Omdrejninger i Forbifarten”.⁶

Arthur Bollerup Sørensen (1880-1932) skrev om det tibetanske bedehjul i sin dagbog under en 15 måneder lang karavanefærd fra den kinesiske Hunan-provins i øst til Nagchu nord for Tibets hovedstad Lhasa i vest (april 1921 – juni 1922). Det er meget levende og interessante stemningsbilleder, som han tegner, men også uhyre informationsrigt. Rejseberetningen skildrer hvor central mantraet *om mani padme hūm* er i tibetanernes daglige buddhistiske praksis – assisteret af både bedekranse og bedehjul. For en fremmed som Bollerup Sørensen, var bedehjulet særegent for Tibet. Han tager samme typologi for at beskrive bedehjul i brug, som gør sig gældende i det tibetanske sprog: på tibetansk differentieres mellem de fire elementer, som motor for bedehjulets rotation: vand, luft, ild og jord. Her er nemlig en praktisk vidensanvendelse, som gør sig gældende, hvor bedehjulet benytter en særlig iøjnefaldende teknologi: Vand-bedehjulet (tib.: *chu 'khor*)⁷ er en vandmølle eller en stor tromle spændt over en å eller flod. Når vandet smælder mod bedehjulets pagajer, roterer bedehjulstromlen. Luft-bedehjulet (*rlung 'khor*) suspenderes fra en stang eller placeres på hustag som en vejrmølle. Den bevæges af en række skovle som fanger vinden. Ild-bedehjulet (*me 'khor*) sættes i rotation fra varmen af et stearinlys, smør lampe eller ildsted. Jord-bedehjul nævnes også i tibetanske tekster, og blev antagelig drevet ved menneskets kraft.⁸

I dag eksisterer der flere typer bedehjul, som drives af menneskekraft. Det mest almindelige er det håndholdte bedehjul (*lag 'khor*), som sættes

⁶ Arthur Bollerup Sørensen: *Ad Asiens Ukendte Veje: En Beretning Om En Rejse Fra Shanghai Til Egnene Nord for Lhasa Og Tilbage Igen*, 1951, s. 320. Bollerup Sørensen var stationeret i Shanghai af Det Store Nordiske Telegraf-Selskab og han var en af de mange eventyrere som drømte om at nå Lhasa. Han fik aldrig tilladelse til at rejse ind i byen, men foretog derimod tre rejser til henholdsvis Gobiørkenen (1909), Xining i Qinghai (1915) og til Nagchu i Tibet (1921-1922). Vi kan kalde ham en forskningsrejsende fordi han ikke blot var på eventyr, men også indsamlede astronomiske, meteorologiske og topografiske data til Det Kongelige Danske Geografiske Selskab. Bollerup Sørensen førte dagbog, som blev publiceret posthumt i form af tobindsværket *Ad Asiens Ukendte Veje*.

⁷ Kursiverede ord uden videre anmærkning er translitereret tibetansk. I artiklen optræder også nogle få ord på sanskrit, som henvisning til vigtige tibetanske begrebers genealogi, og disse er translittereret, kursiveret og angivet som sanskrit. Standardbegreber og navne på sanskrit eller tibetansk, som er at finde i danske ordbøger, ligesom henholdsvis mantra og lama, er transkriberet uden kursiv.

⁸ Martin 1987, s. 20.

i rotation ved blot en lille bevægelse i håndleddet, og denne rotation vedligeholdes med kun lidt kraft fordi der på hjulets side er fæstnet en regulator for enden af en snor. Det håndholdte bedehjul består af en cylinder som roterer om en akse, der er fæstnet til et håndtag. Mellem cylinderen og håndtaget er der en spændeskive lavet af skal eller ben. Det er den tunge regulator formet som en kugle eller en konkylie, og som er fæstet til cylinderens side med en lænke eller lædersnor, der igangsætter det centrifugale moment og får den til at rotere om egen akse. Det er også regulatoren som muliggør at hjulet, det vil sige cylinderen, fortsætter rotationen længe efter at den først er igangsat. Et andet almindeligt bedehjul i tibetanske hjem er bordhjulet, som er en stående cylinder, der hviler i en fod. Rotationen igangsættes og vedligeholdes ved at dreje akslen der stikker ud af hjulets tag, trække i en snor, eller ved at skubbe et håndtag, som stikker frem fra hjulets underside. I det tibetansk-buddhistiske landskab er det også almindeligt at se rækker af lignende bedehjul monteret på en væg langs en pilgrimsrute, tempel, kloster eller en *stûpa*.⁹ Rotationen af sådanne hjul igangsættes ved at man lader sin hånd glide hen over hjulets side når man passerer væggen. På undersiden af disse hjul er der ofte et kors af træ, som fungerer som håndtag, som man kan skubbe for at sætte hjulet i gang. Der findes altså bedehjul i alle størrelser – ikke kun de mest populære som kan holdes i hånden eller stilles på stuebordet; bedehjul kan være to og tre meter høje så de fylder et tempel eller de kan være så små, at de kan hænges rundt om halsen som et smykke.

Det kræver en særlig kundskab at konstruere et bedehjul i henhold til de mange religiøse forskrifter, som er tilknyttet buddhistiske materielle objekter der skal tjene religiøse formål. Denne kundskab formidles i en række skrifter.¹⁰ Lad mig nævne nogle få eksempler på disse religiøse forskrifter. Renhed er uhyre vigtig under konstruktionen af et bedehjul: hænderne skal være vasket; man bærer forklæde; munden er tildækket af en maske; og man har ikke indtaget kød, løg eller hvidløg inden arbejdet. Efter arbejdet skal hjulet pakkes ind i et klæde.¹¹ Ligesom *stûpaer* og statuer, opbygges bedehjulet omkring en central akse, kaldet "livstræet"

⁹ En *stûpa*, der er en sanskritbetegnelse for relikvie (på tibetansk *mchod rten*), er en kegleformet konstruktion af varierende størrelse: så lille som en statue indeholdende små, hellige genstande eller så monumentalt stor som en bygning der huser hele den buddhistiske kanon.

¹⁰ Se f.eks. teksten *Ma Ni 'khor lo'i phan yon*, Gangtok 1985, Martin 1987, s. 19, Ladner & Rinpoche 2000, s. 56.

¹¹ Martin 1987, s. 19.

Ill. 2: Illustrationen forestiller et adskilt, håndholdt bedehjul. Illustration af Peter Bager og Trine Brox, privateje.

(*srog shing*). Der er detaljerede instruktioner om hvordan disse livstræer skal laves ud af rene trætyper såsom sandel- eller enebærtræ. På tromlens sider, tag og bund skrives mantraer og *dhāraṇīer* med parfumeret blæk. Bedehjulet dekoreres med buddhistiske symboler, eksempelvis de otte lykkebringende symboler, gerne udsmykket med guld eller ædelstene. Hjulets tag ornamenteres med det otte-egede hjul, som symboliserer den historiske Buddha Śākyamunis lære og hans ottedelte vej. Undersiden af hjulet dekoreres med en lotus, som symboliserer renhed. Cylinderens hulrum fyldes med én eller flere tætpackede skriftruller. Papirstrimlen skal vikles stramt rundt om livstræet med skriften vendt udad. Så mange skrifter som muligt skal placeres i tromlen ved at stramt vikle skriftrullen og stable dem ovenpå hinanden (hvis der er plads til det). Det er vigtigt at skriftrullen er nøjagtigt tilpasset størrelsen på hulrummet i tromlen. Det er disse skriftruller – enten af papir eller i dag endda mikrofilm – der roteres når akse drejes.

Det er misvisende at kalde disse tekster, som hjulet sædvanligvis er fyldt med, for bønner, som betegnelserne “bedehjul” og “prayer wheel”

ellers antyder.¹² Teksten er gerne mantraer. Mantra er en sanskritbetegnelse for hellige eller magiske lyde i form af stavelser eller en serie af stavelser, som sædvanligvis ikke har en semantisk betydning, men som buddhister betragter som kraftfulde formularer. Cylinderen kan også indeholde *dhāraṇīer*, der ligeledes er en sanskritbetegnelse for formularer der ligner mantraer, men som fungerer som en slags huskeremser, der opsummerer lange tekster eller belæringer. Nu kan man også få bedehjul, der indeholder mikrofilm, med plads til gengivelser af flere buddhistiske tekster. Bedehjulet associeres dog især med seksstavelsesmantraet *om maṇi padme hūm*. Det er gerne dette mantra som er dekoreret på cylinderens yderside og som er skrevet eller trykt gentagne gange på den skriftrulle, som er viklet om aksen inden i cylinderen. En populær engelsk oversættelse af dette mantra lyder “Hail to the jewel in the lotus,” men adskillige forskere er nu af den mening, at denne oversættelse ikke er korrekt: Der er ingen juvel (*maṇi*) i lotussen (*padme*), men der er en juvel såvel som en lotus – de to emblemer for legemliggørelsen af den eksemplariske medfølende Bodhisattva Avalokiteśvara (som jeg straks vender tilbage til).¹³

At kalde det for “bøn” er hverken særligt præcist eller hjælper os til at forstå hvad tibetanske buddhister gør når de roterer et bedehjul fyldt med teksten *om maṇi padme hūm* mens de siger stavelserne. William Simpson er blandt dem som har argumenteret imod denne upræcise fortolkning. Han har foreslået at erstatte den ukorrekte terminologi “prayer wheel” med “praising-machines” fordi han forstod *om maṇi padme hūm* som en hyldest, der kunne oversættes til “Adoration to the Jewel in the Lotus, Amen!” og som var sammenligneligt med “Halleluiah” og “Hosanna.”¹⁴ Simpson forklarede hvordan mantraet udtrykkede ærefrygt: “The words are meant to be an expression of the highest devotion or reverence; nothing is asked or prayed for, and instead of calling these cylinders by the usual accepted name, they should, on the contrary, be called ‘Praising-Machines.’”¹⁵ At bedehjulet blev betragtet

¹² Min indsigt er særligt inspireret af Martins fortrinlige, men ufuldstændige artikel om bedehjulet baseret på hans oversættelse af to tibetanske tekster om bedehjul fra 1800-tallet (Martin 1987). Jeg har tillige konsulteret to tibetanske kilder: *Ma Ni 'khor lo'i phan yon* og en kort tekst af Rig 'dzin bstan srung: *Ma Ni 'khor lo'i phan yon bshad pa. Yig Gzugs Kyi Rnam Bshad Dung Gi Zla Ba*. Pe cin 2006.

¹³ Konsulter for eksempel Martin 1987, s. 15 og Donald S. Jr. Lopez: *The Spell. Prisoners of Shangri-La: Tibetan Buddhism and the West*, Chicago 1998, s. 114-134.

¹⁴ Simpson 1896, s. 26-28.

¹⁵ *Ibid.*, s. 28.

som en maskine, et ritualistisk instrument hvis bevægelige dele muliggjorde en passiv og ubesværet seriel repetition af bøn eller invokation, var en almindelig opfattelse i Simpsons samtid og eftertid. Mange rejseberetninger – allerede de tidligste fra 1700-tallet – beskrev mantraet som en invokation. En engelsk missionær i Tibet, Annie Royle Taylor, skrev i sin dagbog i 1902 om mantraet:

“This is printed on cotton rags, and flutters from every height; it is rotated in prayer-cylinders; muttered by man, woman, and child, morning, noon, and night; carved on the mountain-side, and on *mani* and prayer-walls; painted on the doors of houses, and engraved on stones. If you ask what it means, no one can tell you, but every one has a most astonishing faith in the efficacy of writing, reading, rotating, and repeating it on every possible occasion and an endless number of times. A literal translation is, *O Jewel in the Lotus! O!* But to whom this invocation is addressed, and why the mere words should be invested with such extraordinary sanctity and merit-producing power, must remain a mystery”.¹⁶

Mantraet *om mani padme hūm* var ikke kun på (næsten) alle tibetaneres læber, men var også trykt på bedeflag, hugget i sten, svunget rundt i bedehjul og mumlet af pilgrimme i en uendelig strøm i tidligere tiders Tibet. Også i dag er mantraet populært. *Om mani padme hūm* er det mest folkekære mantra blandt tibetanere og refererer til en af de vigtigste kvaliteter tibetanske buddhister skal kultivere, nemlig medfølelse. I en tibetansk kontekst er denne ypperste medfølelse personificeret som bodhisattvaen *Spyan ras gzigs* (også kendt på sanskrit, som Bodhisattva Avalokiteśvara og i Kina som *Kuanyin*). Tibetanerne ser *Spyan ras gzigs* som Tibets skytshelgen og tilbeder Dalai Lamaerne som dennes emanation (*sprul sku*). For tibetanske buddhister er mantraet et foretrukket symbol på en ultimativ kvalitet ved den eksemplariske bodhisattva, det vil sige Mahāyānabuddhismens oplyste rollemodel, som afviser nirvāṇa indtil alle andre væsener er befriet fra saṃsāra – den ulidelige cyklus af liv, død og genfødsler. I en globaliseret version, hvor mantraets særlige buddhistiske identitet er tilsidesat til fordel for lydenes universelle tiltrækning eller stavelsernes eksotiske udseende, er de printet på t-shirts, tatoveret på kroppe og indgraveret på smykker, der sælges fra sekulære platforme, blandt andet på internettet. Det er dette uhyre populære

¹⁶ Dan William Carey og Annie R. Taylor: *Travel and Adventure in Tibet: Including the Diary of Miss Annie R. Taylor's Remarkable Journey from Tau-Chau to Ta-Chien-Lu through the Heart of the Forbidden Land*, Taipei 1972 (1902), s. 124-5.

og potente mantra, som blandt buddhistiske tibetanere associeres med bedehjulsteknologien.

Vi har altså at gøre med en tromle, som fungerer som en tekstbeholder af særlig betydning. For genkendelighedens og læsbarhedens skyld har jeg valgt at omtale denne som “bedehjul” efter den engelske betegnelse “prayer wheel.” Dette er den mest udbredte betegnelse på trods af, at dette navn må siges at være en misvisende oversættelse af de tibetanske navne for denne genstand. Mere troværdige oversættelser er, ligesom Martin har argumenteret for, “hjul” (*’khor lo*), “håndhjul” (*lag ’khor*), “*dharmahjul*” (*chos ’khor*, *dharm* er sanskrit og refererer til “Buddhas lære”) og “*manihjul*” (*ma ni ’khor lo*, *mani* er en sanskritreference til det mantra, som associeres med Avalokiteśvara). Det giver god mening at kalde det recitation når man roterer bedehjulet – en serie repetitioner af den skrevne tekst. Efter min overbevisning skal hjulet netop ses som en tekstbeholder og som apparat for seriel recitation. Det er også denne forståelse af bedehjulet som er blevet beskrevet i negativ forstand som en mekanisering af bøn. Blandt andet har Carrington Goodrich fortalt hvordan store bedehjul blev bygget for at gudfrygtige analfabeter kunne cirkumambulere (omvandre, gå hele vejen rundt om) hellige skrifter som en slags læsning, og senere fik tibetanerne disse hjul til at dreje rundt sådan at de gudfrygtige ikke behøvede at bevæge sig.¹⁷ Men er det sandsynligt at bedehjulet blev opfundet for at spare kræfter og effektivisere hyldesten, eller måske opfundet for at afhjælpe analfabeter med at “læse” den hellige skrift?

Det roterende bibliotek

Der er kun skrevet meget lidt om bedehjulets genealogi, men der er enighed om, at bedehjulets historie strækker sig adskillige århundreder tilbage. Mens det håndholdte bedehjul oprindeligt er en tibetansk opfindelse,¹⁸ er der uenighed om hvorvidt bedehjulsteknologien i form af et apparat, som kan indeholde og rotere tekst, kom fra Kina eller fra Indien.¹⁹ Der findes historiske fortilfælde på sådanne apparater, blandt

¹⁷ L. Carrington Goodrich: The Revolving Book-Case in China. *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 7, 1942-1943, s. 155.

¹⁸ Martin 1987, s. 16.

¹⁹ Goodrich 1942-1943 og Winder (ND) mente, at bedehjulet kom fra Kina, mens fortalene for den indiske oprindelse er Ladner & Rinpoche (2000) og Schopen (2005).

andet det kinesiske, roterende, ottekantede bibliotek – antagelig bedehjulets forgænger. Pavillonen som indeholdt biblioteket må have været af monumental størrelse, fordi den kunne rumme hele den kinesiske Tripiṭaka, det vil sige den buddhistiske kanon.²⁰ Hver af pavillonens otte sider havde håndtag som skulle skubbes for at få hele biblioteket til at rotere om sin egen akse. Det findes referencer til roterende beholdere for bøger i kinesiske tekster fra midt i 800-tallet og der er rigelig evidens for at der eksisterede roterende biblioteker i Kina allerede i 1000-tallet – antagelig fordi bogtrykkerkunsten muliggjorde mekanisk kopiering af den buddhistiske kanon ved slutningen af det 10. århundrede.²¹ Det beviser dog ikke, at de ikke eksisterede inden det tidspunkt.²² Nogle forskere argumenterer for, at disse biblioteker eksemplificerer hvordan buddhistisk materiel kultur rejste fra Kina til Indien i stedet for kun den modsatte vej, som ellers har været den almindelige rejserute for spredningen af buddhismen i Asien.²³ Det roterende bibliotek fandtes også i andre udgaver i Kina, Japan og Korea. Hvorfor har det dengang givet mening at konstruere en drejelig opbevaring til de buddhistiske helligskrifter?

Blandt de få undersøgelser af formålet med disse roterende pavilloner kan jeg identificere to forskellige forklaringer. Den ene forklaring er, at de blev konstrueret og brugt udelukkende for at opbevare Tripiṭakaen, den buddhistiske kanon. Winder har peget på dokumentation i et manuskript fra 836, der beskriver en roterende bogreol, der blev opbevaret i et tempel i Suchow i det østlige Kina.²⁴ Denne bogreol havde en bremsemekanisme, der kunne stoppe rotationen, og det indikerer at formålet var at rotere bogreolen og stoppe den for at måske tage en bog ud fra en af bogreolens sektioner. Bogreolen skulle følgelig kunne roteres for at lette udtagning af bøger. En anden forklaring er at den roterende bogreol indgik i buddhistisk praksis der omhandler at akkumulere karmisk fortjeneste ved at “læse” eller “recitere” den tekst som opbevares indeni, noget som jeg vil uddybe nedenfor.

Med andre ord, hvad angår funktionen til forgængeren til det tibetanske, håndholdte bedehjul – at apparat som kunne rotere tekst – peger

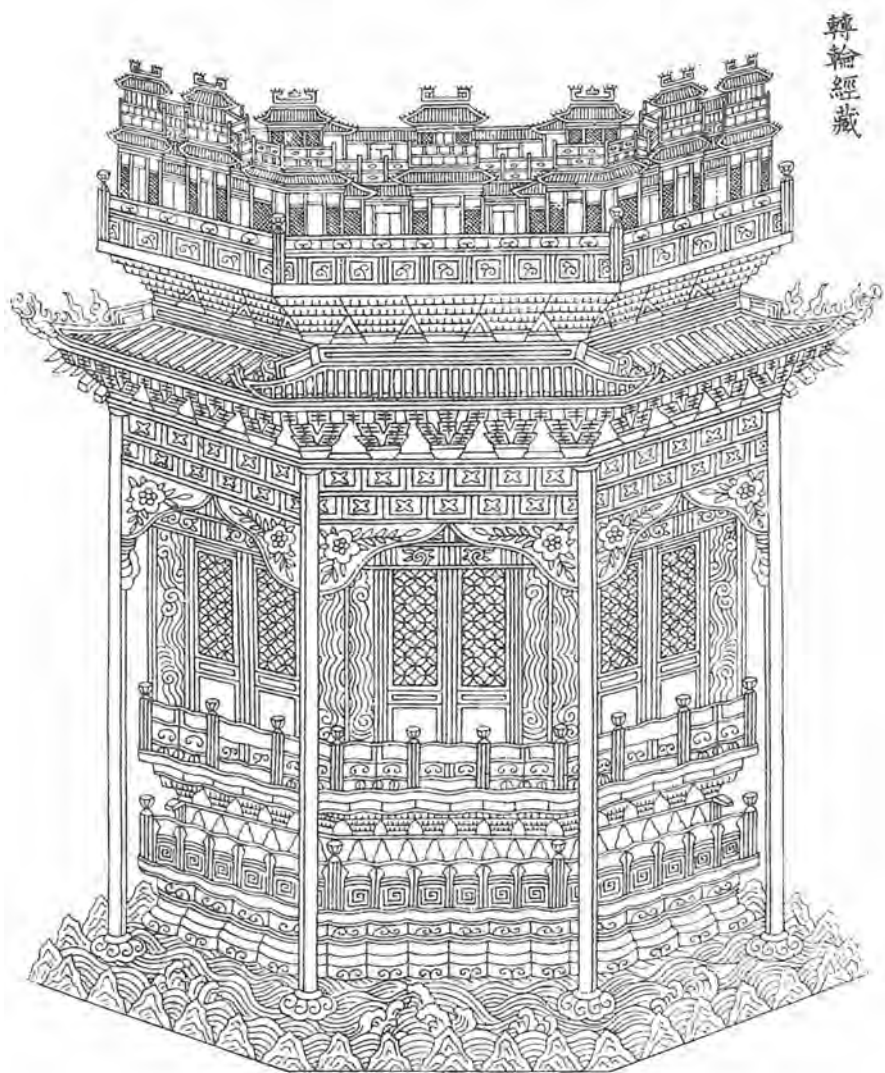
²⁰ Charlotte Eubanks: *Circumambulatory Reading: Revolving Sutra Libraries and Buddhist Scrolls*. *Book History*, 13, 2010, s. 1-24. Se også Goodrich 1942-1943.

²¹ Goodrich 1942, s. 137.

²² Dette har for eksempel Martin 1987 og Schopen 2005 mindet os om.

²³ Eubanks 2010 og Goodrich 1942.

²⁴ Winder (ND), s. 25.

Ill. 3: Den oktangulære, roterende, kinesiske pavillon, der kunne rumme hele den buddhistiske kanon. Kilde: Wikimedia Commons.

historiske kilder på to forskellige funktioner; (i) den ene funktion er at opbevare hellige tekster, og (ii) den anden funktion svarer til den nutidige brug af bedehjul i Tibet, hvor formålet er at rotere hellige

tekster for at akkumulere karmisk fortjeneste. Måske er der endda tale om to forskellige apparater.²⁵

Teksten: kult og karmisk fortjeneste

Historiske kilder refererer altså til roterende apparater som indeholdt buddhistisk skrift, og jeg vil forklare hvordan to karakteristika, rotation og recitation, er nøgler til at forstå bedehjulets multidimensionalitet hvor teksten er dens dominerende egenskab. Endvidere kan det hjælpe os med at forklare den særlige teknologi og ikke mindst værdi, som vi har at gøre med. Det er umuligt at værdsætte bedehjulet og dens tekst med mindre vi sætter os ind i hvordan tibetanske buddhister betragter og respekterer buddhistiske skrifter. Vi har nemlig med en helt særlig bogkultur at gøre. I Tibet er tekster noget man ikke blot læser – hvor hver stavelse artikuleres og skal forstås for at danne hele sætninger, der kan lænkes sammen i historier med dybe budskaber. Nej, i Tibet bliver tekster produceret, kopieret, reciteret, læst, studeret, paraderet, udstillet, tilbudt, roteret, og placeret inden i hellige genstande, som for eksempel *stûpaer* og buddhastatuer – og disse interaktioner med buddhistiske skrifter betragtes af tibetanske buddhister som fortjenstfulde handlinger.

Hjulet er en praktisk anordning, som muliggør rotation af hellig skrift, for eksempel mantraet *om maṇi padme hūm*, og som jeg vil komme ind på ganske snart, er dette en slags læsning eller recitation. Men hvad er formålet med at rotere buddhistisk skrift? Ligesom de tekster som er at finde i bedehjul ikke er bønner, er det heller ikke bøn når tibetanske buddhister roterer bedehjulet. Schopen har argumenteret for, at det er recitation af buddhistisk skrift.²⁶ Recitation er en handling, som mange tibetanske buddhister betragter som særlig vigtig, fordi den genererer karmisk fortjeneste (på sanskrit *puṇya*, tib.: *bsod nams*, eng. “merit”), der er baseret på gode handlinger og som siges at være lykkebringende i sig selv. Karmisk fortjeneste er et udelukkende positivt produkt af, for eksempel, respektfuld interaktion med hellige objekter.²⁷ Karma (sanskrit, tib.: *las*), derimod, forklares af tibetanske mestre som det system der fungerer efter et uomtvisteligt princip som var det gravitationsloven, der betyder at gode handling resulterer i gode effekter, mens dårlige

²⁵ Schopen 2005, s. 346.

²⁶ *ibid.*, s. 348.

²⁷ Douglas Osto: Merit. John Powers (red.) *The Buddhist World*, London 2016, s. 351-366.

handlinger har dårlige effekter. Med andre ord advokerer buddhismen for at mennesker har hvad vi kan kalde en slags individuel, karmisk agens – man beslutter selv at udføre gode handlinger og dermed producere karmisk fortjeneste. Traditionelt har det i hele det buddhistiske felt været vigtigt at generere karmisk fortjeneste gennem dydige handlinger så som at give gaver til munkesamfundet, udføre ritualer og at cirkumambulere hellige objekter. Sådanne fortjenstfulde handlinger vil ikke kun gavne éns nuværende liv, men også éns fremtidige liv, ifølge troende buddhister.²⁸ Recitation af hellige skrifter er særligt fortjenstfuldt, og når det gælder brugen af bedehjul, så består recitationen i at aktivere teksten ved at rotere den. En enkelt omdrejning af den kinesiske pavillon ville svare til at recitere hele biblioteket – alle bøgerne bliver reciteret ved blot at roteres. Efter samme logik kan man sige, at et mantra skrevet gentagne gange på en skriftrulle inden i et håndholdt bedehjul bliver læst ved en enkelt rotation. Denne forklaring stemmer overens med nutidens brug af bedehjul og repeteres i hjulets tibetanske folkløse. Den genfindes også i kunstkataloger og museumsudstillinger som handler om den tibetanske civilisation, og som ofte inkluderer det ikoniske bedehjul.

En indisk inskription fra det 11. århundrede nævner et mekanisk apparat, en slags boghylde indeholdende en hellig tekst med titlen *Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā*, som munken Vipulaśrīmitra flittigt roterede. Denne flid blev belønnet med karmisk fortjeneste, siger inskriptionen. Schopen argumenterede, at netop denne tekst, *Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā*, var alt for lang til at blive opbevaret i et håndholdt bedehjul, som vi kender det fra Tibet, men også alt for kort til at kunne udfylde et helt bibliotek ligesom den kinesiske, ottekantede pavillon. Schopen foreslog derfor, at det måske var tale om en tredje slags forgænger til det tibetanske, håndholdte bedehjul, nemlig en særlig indisk opfindelse. Det at bygge og rotere en sådan boghylde, som var designet

²⁸ Karmisk fortjeneste genereres også når man producerer buddhistiske genstande så som tekster, statuer og rituelle objekter. Et interessant eksempel på dette har Amy Holmes-Tagchungdarpa formidlet i en artikel om en handelsmand fra Bihar, Indien. Hans taiwanesiske kunder kaldte ham "lama" fordi de antog at han – selvom han ikke var buddhist – havde genereret enorme mængder karmisk fortjeneste gennem at producere buddhistiske bedeflag (tekstil med buddhistisk tekst). Amy Holmes-Tagchungdarpa: *Sacred Economies of Kalimpong: The Eastern Himalayas in the Global Production and Circulation of Buddhist Material Culture*. Markus Viehbeck (red.) *Transcultural Encounters in the Himalayan Borderlands: Kalimpong as a 'Contact Zone'*, Heidelberg 2017, s. 230.

til at blive kontinuerligt roteret, blev i det 11. århundrede betragtet som en fortjenstfuld handling i sig selv. Derfor argumenterede Schopen, at formålet ikke blot var at opbevare bøger, men at udføre en religiøs, fortjenstfuld handling der kunne akkumulere karmisk fortjeneste.²⁹

Endvidere er skriften i sig selv særligt værdifuld. Ikke kun fordi den er en kilde til karmisk fortjeneste, men fordi den er Buddhas tale. En tankevækkende beskrivelse af den særlige status som skrifter har og den bogkult som er vokset frem i Tibet, hvor skriften er ophøjet og gjort til genstand for tilbedelse og dyrkelse, kan findes i den italienske jesuitmissionær Ippolito Desideris memoirer. Hans missionærrejse bragte ham til Lhasa den 18. marts 1716. Han beskrev hvordan tibetanere holdt af og tilbad de genstande og tekster som kunne klassificeres som tilhørende “den kostbare lov” (*chos dkon mchog*). Desideri skrev om de buddhistiske skrifter:

“They are richly ornamented and gilt, and are kept in large carved, painted and gilt wooden bookcases which generally stand in the temples. Many butter lamps are lit and incense is burnt in front of the books. Offerings of pieces of white or coloured flowered silk are also made. People kneel, and with clasped hands prostrate themselves before the books as they do before the Sang-hiêes and other idols, kiss them and place them on their heads; they have implicit and absolute faith in all that is contained in them”.³⁰

Desideri blev, ligesom mange andre efter ham, betaget af den bogkult, der også viste sig i form af bogkunst, hvor bøger blev skrevet med guld og udsmykket som var de kostbare kunstværk. Den traditionelle tibetanske bog, der på tibetansk kaldes *dpe cha*, består af rektangulære, løse blade, som er samlet mellem to træstykker. Disse træstykker dekorerer gerne med illustrationer (f.eks. buddhaer og symboler), juveler og kalligrafi.³¹

²⁹ Schopen 2005, s. 348.

³⁰ Sang-hiêes er Desideris fonetiske gengivelse af det tibetanske ord *sangs rgyas*, som betyder “Buddha.” Ippolito Desideri og Filippo De Filippi: *An Account of Tibet: The Travels of Ippolito Desideri of Pistoia, S.J., 1712-1727*, London 1937, s. 253-254.

³¹ For mange tilrejsende til Tibet var disse to træplader så betagende og smukke, at de i sig selv blev betragtet som eksotiske artefakter. For eksempel har museumsforskeren Emma Martin vist hvordan Sir Charles Bell (1870-1945), Britisk-Indiens ambassadør til Sikkim, Bhutan og Tibet, dekorerede sin kamin med tibetanske bogomslag af smukt udskåret træ. At han faktisk tændte ild i kaminen og dermed svitsede disse værdifulde genstande er en anden historie. Emma Martin: *Charles Bell's Collection of 'Curios': Negotiating Tibetan Material Culture on the Anglo-Tibetan Borderlands (1900-1945)*, ph.d.-afhandling, University of London 2014, s. 144-146.

Bøgernes kostbarhed bestod ikke kun af deres udsmykninger, men derimod antyder udsmykningerne at tibetanere værdsætter bøger: Buddhistiske tekster var kostbare fordi de indeholdt Buddhas lære. Deres værdi transcenderede deres litterære værdi: De blev kopieret, forgyldt og behandlet som hellige genstande. Hvad mere er, så skulle selve materialiteten ved bøgerne ikke blot antyde deres værdi, men også indgyde tro – blot et kig på bøgerne skulle overvælde én med tro.³²

I en tibetansk kontekst er buddhistiske tekster hellige – hvad enten det er en eneste stavelse eller en tekst udgjort af over hundrede bind. De værdsættes langt over deres litterære rigdom. Buddhistiske tekster skal tilbedes som var de selveste Buddha Śākyamuni. Fordi det er en sådan hellig tekst som opbevares i bedehjul, aktiveres en række forskrifter om hvordan man skal behandle hjulet. Ligesom andre hellige, materielle objekter som bøger, statuer og *stûpaer*, findes der detaljerede forskrifter, der skal sikre genstandenes hellighed og respektfulde behandling – især de genstande som direkte kan knyttes til Buddhas krop, tale og sind. Vi har her at gøre med en bogkult, hvor tibetanske buddhister viser en særlig hengivenhed over for Buddhas lære, der kommer til udtryk i et kompleks af religiøse ritualer, tro og protokol.³³ Med andre ord værdsætter tibetanere buddhistiske skrifter som hellige.

Når vi taler om en “tekst” eller en “skrift,” der har sådan en mange-facetteret identitet, kan det henvise til blot en enkelt stavelse, en titel, eller til et flerbindsværk, hvor forfatterskab nogle gange tæller og andre gange er irrelevant eller i bedste fald kompliceret. Buddhistiske skrifter er genstand for forskellig praksis, som genererer karmisk fortjeneste. Det at producere, kopiere, recitere, læse, studere, paradere, udstille, tilbede, rotere og placere bøger inden i andre hellige genstande producerer i sig selv karmisk fortjeneste. Jeg har i en anden artikel illustreret hvordan tibetanere holder af den buddhistiske kanon, på tibetansk opdelt i Kangyur og Tangyur: “Tibetanerne værdsætter og respekterer Kangyur og Tangyur som hellige skrifter, der ikke blot udtrykker Buddhas ord, men også *er* Buddha. Dermed skal Kangyur og Tangyur tilbedes – ikke kun læses, og dermed kan Kangyur og Tangyur velsigne én – ikke kun

³² Kurtis R. Schaeffer: *The Culture of the Book in Tibet*, New York 2009, s. 138.

³³ Selv om Schaeffer 2009 ikke giver noget fuldstændigt overblik over den tibetanske bogkult, giver han et indblik i tibetanske bøgernes intellektuelle, sociale og materielle dimensioner i Tibet 1400-1800. Se også Hildegard Diemberger: *Holy Books as Ritual Objects and Vessels of Teaching in the Era of the ‘Further Spread of the Doctrine’* (Bstan Pa Yang Dar). Katia Buffetrille (red.) *Revisiting Rituals in a Changing Tibetan World*, Leiden 2014, s. 9-41.

Ill. 4: Masseproducerede skriftruller med påtrykte repetitioner af mantraer til at placere i bedehjul. Foto: Trine Brox, privat-eje.

informere én.”³⁴ Buddhistiske skrifter, ligesom Kangyur og Tangyur eller mantraet *om maṇi padme hūm*, skal ikke blot behandles på særlig respektfulde måder, men er også i stand til at overføre velsignelser (*byin rlabs*) og give held (*bkra shis*) til vedkommende der interagerer med teksten som var det selveste Buddha. I følge tibetansk-buddhistisk tradition har de en magisk indvirkning på dem som respektfuldt og tillidsfuldt interagerer med dem, og de lover – hvis vi skal sætte det på spidsen – lykke i dette liv og oplysning i det næste. Særligt værdifulde materielle objekter relaterer direkte til den trefoldige opdeling af Buddhas legeme (afbildninger i form af statuer og malerier), tale (bøger og mantraer) og sind (*stūpaer* og *tsha tshaer*).³⁵ Derfor er der også tilknyttet særlige forskrifter for at håndtere disse objekter.

Forskrifter

Hellige genstande er noget man interagerer med på særlig respektfulde måder. Mine tibetanske samtalepartnere, som alle var tibetanske buddhister, kunne nævne de grundlæggende regler: Det var forkert at placere en buddhistisk genstand på et lavt eller beskidt sted, eller at træde over den eller påpege dens materielle mangler. Ligeledes var det

³⁴ Trine Brox: Tibetologien i Danmark – og tibetanske teksters eventyrlige rejse til Danmark. Tea Sindbæk Andersen og Jakob Skovgaard-Petersen (red.) *Små Fag, Store Horisonter*, 2017, s. 136.

³⁵ *Tsha tsha* er miniature-votiver af ler, der enten forestiller buddhistiske figurer eller er formet som små *stūpaer*.

forkert at dreje et bedehjul mod solens retning, at bruge buddhistiske genstande som dekorationer eller som legetøj til børn, eller at påføre hellige genstande skade. Det er nogle af de regler, som er rodfæstet i mange tibetanske buddhister. Den tibetanske mester Patrul Rinpoche (1808-1887) har udlagt nogle af de regler, som relaterer til behandlingen af buddhistiske artefakter, der repræsenterer Buddhas legeme, tale og sind. Deriblandt skal især tekster behandles respektfuldt fordi de repræsenterer Buddhas tale, det vil sige den lærdom som har overlevet den historiske Buddha Śākyamuni:

“Det er alle sammen særdeles alvorlige overtrædelser at lægge bøger, der indeholder skrifterne, på den bare grund, at træde over dem, samt at røre dem med en finger fugtet af spyt for at skifte side, og lignende respektløse handlinger. Buddha sagde: “Når der er gået 500 år, lever jeg i form af skrifter. Tænk på dem som var det mig, og udvis rettidig respekt.” Som også en verdslig talemåde siger, så skal man ikke placere ikoner [som repræsenterer Buddhas legeme] ovenpå Buddhas belæringer. Blandt repræsentationerne for Buddhas legeme, tale og sind, er det skrifterne [repræsentationen for Buddhas tale], som lærer os hvad vi skal og ikke skal, og som varetager Buddhas lære. Skrifterne er således ikke det mindste forskelligt fra selveste Buddha og er særligt ophøjet”.³⁶

Skriften har for tibetanske buddhister særlig status. De er Buddhas udstrålingslegeme – en slags emanation eller avatar (*sprul sku*) i form af hellige stavelser. Buddhistiske tekster skal sætte os i forbindelse med Buddhas tale, og repræsenterer dette aspekt ved Buddha. Tekster er altså mere end bøger; de er rituelle og magiske genstande. Faktisk var det bredt accepteret i Tibet, at tekster kan have agens og udføre mirakler, som var de en talisman, et relikvie eller et ikon, der legemliggør det magiske. Hildegard Diemberger har vist hvordan tibetanske buddhister betragter bøger som individer med handlekraft: De kan velsigne éns afgrøder og dyr, afværge farligt vejr, beskytte mod sygdom, fordrive ulykke, give magt til ledere og øge éns karmiske fortjeneste.³⁷ I den tibetanske folkløse er der adskillige historier om tekster der direkte påvirker og griber ind i menneskers liv. Endvidere har hellige objekter (som f.eks. bøger) en tvetydig position i det buddhistiske univers fordi de medierer menneskets adgang til oplysningen: De fungerer som berøringsflader mellem det værdslige og det hellige. Jeg er her inspireret

³⁶ Oversat fra tibetansk af forfatteren. Rdza Dpal sprul: *Kun zang bla ma'i zhal lung*, Mtsho sngon 2012, s. 244-45.

³⁷ Diemberger 2014, s. 18.

af Fabio Rambellis teoretiske udlægning af buddhistiske objekter (i en japansk kontekst), som er udstyret med en særlig betydning og værdi, der transcenderer det materielle og funktionelle potentiale ved buddhistiske genstande.³⁸ Rambelli har forklaret hvordan buddhistiske objekter, ligesom det bedehjul vi her behandler, er meningsbærende genstande: semioforer. Både i den japanske og den tibetanske kontekst betragtes buddhistiske tekster som semioforer med flere betydninger og værdier: tekster er lingvistiske, repræsentative genstande som implementeres i ritualer, samtidig med at de er genstand for tilbedelse og redskaber der bruges under udførelsen af fortjenstfulde handlinger. Rambelli har forklaret buddhistiske skrifers multidimensionalitet således: "They function as cosmological models, representations of the sacred, ritual templates, condensations of enlightenment, magical tools, ritual implements, status symbols, and aesthetic artifacts".³⁹ Fordi disse genstande er hellige, er de også kilder til velsignelse. Det er derfor man kan se tibetanske pilgrimme hvile panden mod sådanne genstande for at deres magi skal smitte over i form af velsignelse (*byin rlabs*) og held (*bkra shis*). At behandle bøger på denne respektfulde måde vedligeholder deres magi, aura, hellighed – hvad end vi måtte kalde det. Den italienske tibetolog Giuseppe Tucci har beskrevet det således:

"Even laymen, of course, deposited sacred texts by the images in their private shrines – as many of them they desired, the limit being set only by their financial resources. The texts they did not read or understand could be used by lamas invited to perform any prayers and rites the patron wished; in any case, as verbal embodiments of the Buddha, they would imbue the place with sanctity and ensure the protection of its inhabitants by simply being there. This fact explains the great devotion Tibetans have to books, whether they can read or not: the book is a divine presence, and so must be treated with the utmost respect. There is a whole set of rules on how it should be opened and shut. No book should be allowed to touch the ground, but must rest upon one's knees or the table at which one sits. To touch it with the feet or step over it is a grievous sin. When one makes a gift of a book, the recipient must take it with outstretched hands and rest it reverently on his head to receive its blessing".⁴⁰

³⁸ Fabio Rambelli: Materiality and Performativity of Sacred Texts. *Buddhist Materiality: A Cultural History of Objects in Japanese Buddhism*, Stanford 2007, s. 98.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Giuseppe Tucci: *Tibet: Land of Snows*, London 1967, s. 199.

Bedehjulet, som er et apparat til at opbevare og rotere en sådan hellig tekst, skal behandles respektfuldt: bedehjulet skal holdes lige og roteres i et konstant tempo i solens retning. Bedehjulspraksis engagerer krop, tale og sind: kroppen vedholder rotationen, talen reciterer mantraet *om mani padme hūm* og sindet er engageret i visualisering.⁴¹ Det er også denne forbindelse mellem tekst og cirkelbevægelser som kan hjælpe os med at forstå hvorfor bedehjulet er blevet sådan en populær praksis i den tibetanske kultursfære. Men hvad har buddhistiske skrifter med rotation at gøre?

Tropen: at dreje hjulet

Hjulet, hjuldrejning og cirkumambulation er tilbagevendende troper i den buddhistiske folkløse og ikke mindst i den tibetansk-buddhistiske praksis. I buddhismen tjener hjulet som symbol på adskillige aspekter ved buddhistisk historie, lære og praksis. For eksempel bruges hjuldrejning som metonymi for Buddhas belæringer. Da den historiske buddha, Buddha Śākyamuni, gav belæringer siges det at han satte "lærens hjul" (*chos kyi 'khor lo*) i bevægelse da han gav sin første prædiken (*'khor lo dang po*) i Sarnath, Indien. Det referer til hans belæringer om de fire ædle sandheder og den otte-delte vej symboliseret af et hjul med otte eger. Det er den første gang Buddha drejede lærens hjul. I den anden (*'khor lo bar pa*) og tredje (*'khor lo tha ma*) belæring i henholdsvis Rajghir og Shravasti refereres der også til at Buddha drejede lærens hjul. Et andet prominent eksempel på den udbredte hjul-trope er cyklussen af liv, død og genfødsler, som på tibetansk også kaldes for – og illustreres som – et hjul, nemlig *'khor ba* (sanskrit: *saṃsāra*). *'Khor ba* er på samme tid også verbum for det at snurre rundt, rotere, eller gå rundt i cirkel. Endelig er hjulet, kendt i dets sanskritbetegnelse som *cakra* (tib.: *khor lo*), betegnelsen for energicentre sammenbundet i et netværk med energikanaler. Hjulet bruges desuden til at omtale treenigheden af legeme, tale og sind, der benævnes som "de tre hjul" (*'khor gsum*). Hjulet ses også i det buddhistiske landskab: hjulsymbolet ses i form af cirkulære, detaljerede diagrammer (sanskrit: *maṇḍala*, tib.: *dkyil 'khor*), som bruges i meditationspraksis for at symbolisere buddhas sind, tale og legeme. Det bruges også som udsmykning af buddhistiske genstande, blandt andet når Buddhas fodaftryk afbildes med hjul på fodsålerne.

⁴¹ Ladner & Rinpoche 2000.

Ill. 5: Vægge af bedehjul er meget udbredt langs cirkumambulationsruter hvor tibetanere, i sær de ældre, kan multiplicere antallet af mantrarecitationer og derfor også optimere deres dydighed i deres pensionisttilværelse. Det er endda mere fortjenestindbringende når cirkumambulationen gennemføres med glidefald som på billedet.

Fotograferet i Shigatse, Tibet. Foto: Trine Brox, privateje.

Som handling er hjuldrejning og cirkumambulation (*bskor ba 'gro pa*, *skor ba byed pa*), som henviser til det at gå rundt om et helligt objekt med højre side mod objektet, en udbredt tibetansk praksis. Cirkumambulation er et tibetansk-buddhistisk fortjenstfuldt ritual, der i Tibet har været en universel praksis.⁴² En del af den almindelige, daglige, rituelle praksis for især den ældre generation består i fortjenstfuldt arbejde (*dge las*). Her optjener alle, uanset klasse, social status og position i samfundet, det samme gennem fortjenstfulde handlinger via f.eks. cirkumambulation og rotering af bedehjul. Nogle tibetanske buddhister går så meget op i denne form for fortjenstfulde handlinger, at de arbejder henimod en "cirkumambulationsstandard" (*skor tshad*), som gerne er titusinde

⁴² Robert B. Ekvall: The Performance of Bskor Ba: Circumambulation. *Religious Observances in Tibet: Patterns and Function*, Chicago 1964, s. 226-250.

cirkumambuleringer – en almindelig standard når buddhistiske mestre anviser fortjenstfuldt arbejde.⁴³

Som en opsummering vil jeg fremsætte det argument, at når vi tager i betragtning hvor prominent hjulet er som trope i buddhismen, kan vi bedre forstå, at det at dreje en hellig tekst rundt om sin egen akse bliver til en central religiøs akt. Bedehjulet er et apparat der først og fremmest skal opbevare tekst og facilitere rotation af denne for at generere karmisk fortjeneste. Faktisk kan man betragte denne rituelle handling som en særlig fremføring af den tekst som hjulet indeholder. Denne form for interaktion med tekster har Charlotte Eubanks kaldet “cirkumambulær læsning”,⁴⁴ hvis indsigt ligger til grund for nedenstående gennemgang af hjulet som en trope, i form af handling: cirkumambulær recitation.

Læsning og cirkumambulær recitation

Når tibetanske buddhister håndterer tekster, så er formålet ikke nødvendigvis at forstå hvad teksten indeholder og hvad meningen er. Faktisk bliver hellige tekster ikke læst i særlig stor udstrækning, og når de bliver læst – helst *højt* – så er det tit uden fokus på hvad lydene betyder og hvilken mening de tilsammen danner. I buddhistisk praksis betyder det at “læse” ikke nødvendigvis at man staver sig igennem hvert eneste ord i en tekst. Afhængigt af formålet med højtlæsning, kan det være nok at man gengiver eller mimer lydene. Som Rambelli dog påpeger, så er denne tilsidesættelse af tekstens indhold ikke en forhindring for den buddhistiske liturgis udførelse.⁴⁵ Rambelli har kaldt det “performative uses” og det karakteriserer flere typer læsning af buddhistisk skrift.

Buddhistiske skrifter kan altså læses på forskellige måder. Tag for eksempel bedeflaget, som er et stykke tekstil påtrykt buddhistisk tekst. Når vinden tager fat i flaget, reciteres teksten. Eubanks har forklaret hvordan meget forskelligartede tekster indenfor buddhismens Mahāyāna tradition nødvendigvis skal læses forskelligt: Lineær læsning, hvor man følger grammatikkens flow linje for linje, fra en side til en anden; radial læsning, hvor man læser en primærkilde mens man vekselvis konsulterer kommentarer og referencemateriale; og så er der henholdsvis

⁴³ Se Charlene E. Makley: *Mother Home: Circumambulation, Femininities, and the Ambiguous Mobility of Women. The Violence of Liberation, Gender and Tibetan Buddhist Revival in Post-Mao China*. Berkeley 2007, s. 135-179.

⁴⁴ Eubanks 2010.

⁴⁵ Rambelli 2007, s. 88.

komprimeret, sindbilledlig og repræsentativ læsning, som er udbredt indenfor Mahāyāna, hvor f.eks. Buddhas lære kan udtrykkes i enkeltstående stavelser eller korte formularer.⁴⁶ Læsning indebærer følgelig ikke nødvendigvis en ord-for-ord analyse af tekstens mening, men kan foregå helt eller delvist på et akustisk eller mimetisk niveau: nogle tekster skal læses indadtil eller skal knap nok udtales, mens andre skal brøles, messes og synges.⁴⁷ Man interagerer således ikke kun med buddhistiske helligtekster gennem læsning.

En række forskere har foreslået at man skelner mellem forskellige typer anvendelse af buddhistiske helligtekster. Distinktionen mellem informativ og performativ praksis er specielt brugbar.⁴⁸ Informativ anvendelse af helligskrifter henviser til læsning som skal hjælpe os med at forstå verden, mens performativ anvendelse henviser til en non-hermeneutisk dimension.⁴⁹ Rambelli foreslår at vi aktiverer Robert Campanys begreb "devotional uses," det vil sige de religiøse måder hvorpå man fremfører tekst, f.eks. i form af recitation. Her er teksten et redskab, eller er selve objektet, for ærbødig interaktion. Et eksempel på dette er når tekster omhyggeligt opbevares på høje steder, udstilles eller paraderes som vi ser det i tibetanske samfund.⁵⁰ Hvad angår de skriftruller som skal placeres i bedehjul, har vi at gøre med en type tekst hvor materialiteten i høj grad påvirker den måde teksten skal håndteres på. Det er ikke informativ men derimod performativ praksis vi har at gøre med. Den tætpakkede papirrulle påskrevet hellig skrift kan ikke læses som de bøger vi kender i Danmark hvor hver stavelse skal udtales og sammensættes så vi forstår deres mening – det vil sige den hermeneutiske dimension. Nej, hvis vi overhovedet kan kalde det læsning, så er det en særlig form for læsning. Denne non-hermeneutiske dimension omhandler teksten som en hellig artefakt, der inkluderer forskellige former for rituel interaktion med hellige skrifter gennem for eksempel det at messe en tekst eller rotere et bedehjul, hvor man ikke jagter den mening teksten indeholder.⁵¹ Som

⁴⁶ Eubanks 2010, s. 2-3.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Se Rambelli 2007 og Reginald A. Ray: Buddhism: Sacred Text Written and Realized. Frederick M. Denny og Rodney L. Taylor (red.) *The Holy Book in Comparative Perspective*, Columbia 1985, s. 148-80.

⁴⁹ Rambelli 2007.

⁵⁰ Robert F. Campany: Notes on the Devotional Uses and Symbolic Functions of Sūtra Texts as Depicted in Early Chinese Buddhist Miracle Tales and Hagiographies, *Journal of the International Association of Buddhist Studies*, January 1991, s. 28-72.

⁵¹ Rambelli 2007, s. 89.

Ill. 6: Kinesiske og tibetanske arbejdere producerer store bedehjulstromler i Sydvest-Kina. Bedehjulene eksporteres til især Sydøstasien. Foto: Trine Brox, privateje.

hellige genstande skal tekster ikke kun læses eller reciteres, de skal også tilbedes. De kan placeres inden i en *stûpa* eller på en piedestal således at de kan cirkumambuleres. I Tibet bliver tekster paraderet rundt om et tempel eller et kloster som et cirkumambulationsritual med det formål at generere karmisk fortjeneste. Bedehjulets materialitet muliggør således også en slags cirkumambulation.

Måske kan vi lade os inspirere af Eubanks, som fortæller om, at når man går rundt om en hellig skrift (det vil sige man udfører cirkumambulation) eller drejer en hellig skrift om sig selv (som man jo udfører når man svinger et bedehjul) så er det en form for læsning; det er “circumambulatory reading.” Inspireret deraf kan vi kalde det for “cirkumambulær recitation” af hellige buddhistiske skrifter – der er at finde i (i) den kinesiske, ottekantede pavillon, (ii) det håndholdte, tibetanske bedehjul, eller (iii) den globalt udbredte DVD – som snurres rundt om sin egen akse. Mens den ottekantede pavillon var en massiv konstruktion, som krævede en del håndkraft for at igangsætte og ved-

holde rotationen og dermed generere karmisk fortjeneste, kan den lille DVD til sammenligning uploades med mange flere tekster og spinne mange tusind runder per minut uden den mindste anstrengelse. Disse anordningers materialitet muliggør og begrænser særlige former for "læsning." Det er "cirkumambulær recitation" når den ottekantede pavillon, det håndholdte bedehjul eller DVD'en med buddhistisk tekst roterer. Eubanks argumenterer for, at det at rotere en hellig tekst er det samme som at efterligne Buddha Śākyamunis prædiken.⁵² At svinge et bedehjul er derfor en særlig potent handling, der forener nutidens bedehjulspraksis med historien om dengang Buddha Śākyamuni drejede lærens hjul.⁵³

Virkningsfuld rotation

Finessen med bedehjulet og den ottekantede kinesiske pavillon, som indeholdt buddhistisk skrift og som kunne drejes om sin egen akse, var at en rotation ansås som en læsning eller recitation af tromlens indhold. Med andre ord, det at dreje Tripitaka'en rundt en enkelt gang er ligesom at læse hele den buddhistiske helligskrift i én omdrejning. Det at rotere et bedehjul en enkelt gang tæller som en recitation af det antal mantraer som er skrevet på skriftrullen. Det betyder, at hvis man roterer et bedehjul indeholdende en skriftrulle hvor mantraet *om maṇi padme hūm* er påskrevet ti gange en enkelt omgang, svarer det til at recitere *om maṇi padme hūm* ti gange. Hvis man roterer et bedehjul indeholdende en skriftrulle hvor mantraet *om maṇi padme hūm* er påskrevet 100.000 gange, er det det samme som at recitere *om maṇi padme hūm* 100.000 gange.

Både fortidens og nutidens buddhistiske mestre er fortalere for de gavnlige effekter af bedehjulspraksis. Det at rotere et bedehjul indeholdende hellig skrift anses for at være en fortjenstfuld handling, der ikke kun producerer karmisk fortjeneste, men også kan rense ens negative karma, det vil sige de negative handlingers negative aftryk. I følge en tibetansk tekst skrevet tidlig i 1800-tallet og oversat af Martin, kan det at snurre et bedehjul med ren intention bringe ufattelig gavn: blot at blive truffet af en vind, som har rørt ved et bedehjul, renser negativ karma og fjerner forhindringer på vej mod oplysningen.⁵⁴ En anden tekst, som

⁵² Eubanks 2010, s. 17.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Martin 1987, s. 18.

er oversat af Lorne Ladner, opremser hvordan forskellige mennesker bliver belønnet forskelligt:

“...If a soldier turns [the lotus wheel], his own life will be protected, and he will cleanse the obscurations. If a merchant turns [the lotus wheel], the defilements of [doing] business will be purified, all wishes will be achieved. If laypeople turn [the lotus wheel], they will attain the higher rebirths of the gods. If a woman turns [the lotus wheel], she will obtain the pure, precious male body. If a beggar turns [the lotus wheel], the [seeds of the previous deeds] of charity will be revived and their own defilements will be cleansed. If the lotus wheel is turned for one day, [the effects] become like millions [of recitations]. Thus it has been taught by the unexcelled *tathagatas*”.⁵⁵

Effekten af bedehjulspraksis skulle efter sigende være så gavnlig, at ikke kun den der drejer hjulet, men også de som befinder sig i nærheden, bliver belønnet: “If the wheel is turned by hand, whomever sees, hears, recalls, or touches that person who is turning [the wheel] will [attain] Buddhahood without taking a long time”.⁵⁶ I en opdateret version lover brugsanvisningen til et stående bedehjul, som jeg købte på det tibetanske marked i Chengdu i det Sydvestlige Kina i December 2016, at bedehjulet:

“kan placeres på skrivebordet, stuebordet og andre let tilgængelige steder. Man kan rotere hjulet mens man arbejder, ser fjernsyn, slår en sludder af eller reciterer, for at producere karmisk fortjeneste og akkumulere held og visdom af denne og den næste verden. Alle skrifter i bedehjulet er vanligvis installeret [i hjulet] under vejledning af højtstående munke”.⁵⁷

Brugsanvisningen forklarede hjulets magiske effekter således: “En rotation er synonymt med at recitere den buddhistiske kanon én gang. To rotationer er synonymt med at læse alle de buddhistiske skrifter. Tre rotationer renser alle legemets, talens og sindets synder. Ti rotationer destruerer synder så store som [bjerget] Sumeru ...” og så videre.⁵⁸ Det ser ud til, at der ingen ende er på de mirakler som bedehjulspraksis kan føre til, i følge både fortidens og nutidens fortalere for bedehjulspraksis i den tibetanske buddhisme. For eksempel udtaler den tibetanske mester

⁵⁵ Ladner & Rinpoche 2000, s. 64.

⁵⁶ Ibid., s. 65.

⁵⁷ Denne brugsanvisning, *Tàiyángnéng zhuǎn jīng tǒng*, er oversat fra kinesisk med hjælp fra min tibetanske assistent i Chengdu, Sonam Tso.

⁵⁸ Ibid.

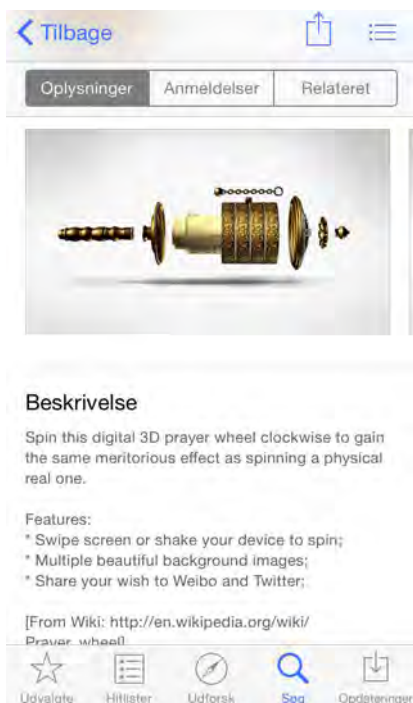
Lama Zopa Rinpoche, at bedehjulsrecitation kan kurere sygdomme så som cancer og AIDS.⁵⁹ Det at rotere en buddhistisk tekst, eller at gå rundt om den, er i et tibetansk-buddhistisk perspektiv en potent, religiøs handling.

At recitere et mantra en enkelt gang er en fortjenstfuld handling, og at recitere mantraet 100.000 gange er 100.000 gange mere fortjenstfuldt. Det betyder også, at producenter af skriftruller til bedehjul vil forsøge at få så mange mantraer ind i et bedehjul som overhovedet muligt for således at optimere antal mantrarecitationer per omdrejning, og dermed øge produktionen af karmisk fortjeneste. I dag har teknologiske innovationer perfektioneret bedehjulsteknologien med et tibetansk computertegnsæt, ultratyndt papir eller mikrofilm, automatik og nye energikilder (elektricitet, batteri og solcellekraft). Teknologiske landvindinger har også muliggjort miniaturisering af knivskarpe og fejlfrie gengivelser af eksempelvis magiske formularer eller Buddhas hellige ord således at bedehjulet kan fyldes med mere hellig tekst end tidligere. Mikrofilm har muliggjort at alle de tibetanske oversættelser af Buddhas belæringer (tib.: *bka' gyur*) i 108 bind og dens ledsagende fortolkninger (tib.: *bstan gyur*) i 225 bind, der tidligere fyldte en hel pavillon eller tempelvæg, nu kan få plads i et håndholdt bedehjul. Der er dog forskellige meninger om hvorvidt det er i orden at fylde bedehjulet med forskellige tekster eller om det kun skal indeholde den samme tekst, for eksempel et kort mantra som *om mani padme hūm*, repeteret mange hundrede, tusinder eller millioner af gange. Teknologi har accelereret produktionen af karmisk fortjeneste fordi teknologien har optimeret bedehjulets potentiale. For eksempel er der nu flere producenter af bedehjulstekster på mikrofilm, som tilbyder både mantraer og buddhistiske skrifter per meter. En af disse, Buddhist Microfilm, der opererer fra USA, sælger ruller til bedehjul der hver især indeholder 610 meter mikrofilm indeholdende 541,728,000 gentagelser af mantraet *om mani padme hūm*.⁶⁰

Nymodens bedehjul er solenergidrevne, elektriske og batteridrevne. Nogle af disse er ikke blot i stand til at rotere om deres egen akse blot ved at tænde for dem, men de kan også lyse og afspille lyden af musik, buddhistisk liturgi og mantra-recitationer. I dag kan også éns computer, tablet eller telefon gøres til et bedehjul gennem apps, som er små digitale programmer. For eksempel findes der apps, som transformerer éns

⁵⁹ Ladner & Rinpoche 2000, s. xii.

⁶⁰ www.buddhistmicrofilm.com/?product=mani-mantra tilgået 21.3.2018.

Ill. 7: I dag kommer bedehjul også i form af apps, små programmer som muliggør digitaliseret buddhistisk praksis. Screenshot af en bedehjulsapp.

telefon til et håndholdt bedehjul: når man laver cirkelbevægelser med telefonen, tælles antallet af rotationer som var det et bedehjul. Nogle apps lader lyden af rindende vand eller kviddrende fugle akkompagnere rotationen så længe man bliver ved med at holde telefonen i bevægelse. Efter endt øvelse kalkulerer programmet antal omdrejninger og konverterer det til karmisk fortjeneste, der kan omgøres til tal og vises på et display. Eksempelvis kan et digitalt bedehjul udviklet i Beijing betjenes ved at man enten stryger (*swiper*) telefonskærmen eller ryster telefonen for at igangsætte hjulet mens man “ønsker sig noget.” App’en foreslår at man deler sit ønske på de sociale medier Twitter eller Weibo.

Der er kun meget lidt forskning om digital buddhistisk praksis, men vi må antage at ligesom bedehjulets materialitet påvirker de måder hvorpå tibetanske buddhister interagerer med teksten inden i tromlen, vil også digitalisering af tekst og praksis, for eksempel i form af digitaliserede bedehjul, ændre måden hvorpå mennesker omgås Buddhas lære – som praktiserende buddhister og som forbrugere. Når man bruger digitale medier, og når man med blot et klik med computermusen kan købe hellige artefakter og igangsætte buddhistiske ritualer, som for

eksempel at rotere et bedehjul, har online fremgangsmåder allerede påvirket udviklingen af buddhistisk praksis og protokol. Det er derfor vigtigt at opdatere bedehjulforskningen og medtage internettet, som ikke kun tilbyder religiøse produkter som hellige skrifter og bedehjul, som kan købes med et klik med musen, men også nye praksissteder (virtuelle biblioteker, templer og samfund), såvel som arrangere live-møder med buddhistiske mestre (sociale medier, chatting og live-streaming af belæringer), facilitere religiøs praksis (f.eks. i form af apps og spil) og nye måder at interagere med det hellige på.

Konklusion

Jeg har argumenteret for, at det er i egenskab af tekst og tekstbeholder, at det tibetanske bedehjul skal forstås. Som tekst er bedehjulet dog ikke at finde i danske bibliotekssamlinger. For at finde en anseelig beholdning af bedehjul og dertilhørende skriftruller i danske samlinger, skal man til Nationalmuseet. Et enkelt håndholdt tibetansk bedehjul er udstillet på museet, nemlig i udstillingen *Jordens Folk*, rum 164, som huser en udstilling om buddhismen. Der er en enkelt glasmonter dedikeret til den tibetanske version af buddhismen, som på udstillingsplanchen er kaldt "lamaisme" – en misvisende betegnelse der fokuserer på den centrale rolle som den fuldendte mester, lamaen, har i Tibet. Det udstillede bedehjul er lavet af sølv, ben og træ, og stammer fra 1800-tallets Tibet. Det blev i 1950'erne indsamlet af eventyreren og etnografen H.K.H. Prins Peter af Grækenland og til Danmark under den Tredje Danske Centralasiatiske Ekspedition i den nordøst-indiske by Kalimpong – porten til Tibet.⁶¹ Prins Peter ejede efter sigende Europas største samling af tibetanske bedehjul af sølv i sit hjem "Lille Bernstorff" i Gentoft. Nogle få af disse er i dag en del af Nationalmuseets beholdning af bedehjul, som opbevares på museets opmagasinering i Brede uden for København. En søgning i Nationalmuseets genstandsregister viser at museet ejer i alt 34 bedehjul hvoraf 17 er håndholdte bedehjul fra Tibet, 15 er bordbedehjul hovedsagelig indsamlet i Indre Mongoliet, og to er vinddrevne bedehjul. Disse bedehjul er i Nationalmuseets genstandsregister klassificeret som "kultiske og magiske genstande" hvis "sociale tilhørsforhold" er "lamaisme." I registeret kaldes de "bedemøller," ikke bedehjul, og kun i fem tilfælde er det registreret at bedehjulet indeholdt en skriftrulle. Når vi

⁶¹ Miriam Koktvedgaard Zeitzen og Trine Brox: *Strandet i Kalimpong: Prins Peters Tibet-Ekspedition 1950-1957. Nationalmuseets Arbejdsmark* 2016, s. 52-65.

Ill. 8: Genstand nummer 15, navngivet “bedemølle,” i udstillingsmontren om “lamaisme” på Nationalmuseet er et bedehjul fra Tibet. Foto: Trine Brox, privateje.

kigger på de bedehjul, der indgår i Nationalmuseets bedehjulsbeholdning, får teksten altså ingen nævneværdig opmærksomhed selvom, som jeg har argumenteret for i denne artikel, at det netop er teksten som definerer hvilken type genstand vi har at gøre med.

Det er påfaldende, at netop denne form for tekst – skriftrullen, som ikke skal læses for at forstå meningen, men som skal spindes om sin egen akse for at producere karmisk fortjeneste – ikke er at finde i Det Kgl. Biblioteks Orientalske Samling, som ellers har en værdifuld beholdning af tibetanske skrifter.⁶² Bedehjulet genkendes måske ikke i dets egenskab af skrift da skriftrullen jo er skjult i dens kunstfærdige beholder. Eller den anses måske ikke som hjemmehørende i et bibliotek, hvor bøger skal læses, ikke mekanisk roteres. Fortolket som mekaniseret bøn falder bedehjulet nemt ind i kategorien ‘materiel religion’ og sidestilles med

⁶² Hartmut Buescher og Tarab Tulku: *Catalogue of Tibetan Manuscripts and Xylographs*. 2000.

andre genstande, som for eksempel rituelle redskaber, ikoner og amuletter, der hører hjemme i museet, ikke i biblioteket. En del af forklaringen ligger nok i selve betegnelsen "bedehjul," der betegner en artefakt, som har automatiseret bønner: bedehjulet håndteres med ubesværede mekaniske bevægelser, der tilsyneladende kræver ringe koncentration og ingen refleksion – kun ritualistisk og tankeløs handling. Det har øjensynligt minimal relevans for nutidens dominerende definitioner af buddhismen i "Vesten," hvor fokus ligger på sindstræning, selvudvikling og de soteriologiske aspekter ved buddhismen.⁶³

Det er som om tekstformatet tabes af syne og bedehjulets multidimensionalitet bortfalder når den kategoriseres som en artefakt tilhørende en museumsudstilling frem for en tekst tilhørende et bibliotek. Men, som jeg har argumenteret i denne artikel, det er netop teksten der giver bedehjulet identitet og høj status i et buddhistisk genstandshierarki. For at genrejse denne multidimensionalitet, er det vigtigt, konkluderer jeg, at fremhæve teksten og at forstå bedehjulet som et apparat til at opbevare og rotere tekst. Ved at udfolde bedehjulets tekst, trope og teknologi, har jeg forsøgt at forklare tekstens multidimensionale værdi og hvordan tibetanske buddhister interagerer med denne form for tekst. To karakteristika, rotation og recitation, er nøgler til at forstå bedehjulets multidimensionalitet hvor teksten er dens dominerende egenskab, der ikke blot legitimerer at bedehjulet udstilles som eksempel på "lamaistisk" materiel kultur på et dansk museum, men også, vil jeg foreslå, ligeså retmæssigt kunne placere hjulet i et bibliotek.

⁶³ Jørn Borup: Branding Buddha: Mediatized and Commodified Buddhism as Cultural Narrative. *Journal of Global Buddhism*, 17, 2016, s. 41-55.

SUMMARY

TRINE BROX: *Text, technology, trope*

Tibetan Buddhist practices include the engagement with Buddhist script in the form of tightly packed scrolls of paper that are placed in drums and spun in order to accumulate merit. On the scrolls are written or printed *mantras* (sacred or magic sounds in the form of a series of syllables) or *dhāraṇīs* (formula condensing lengthy texts or teachings). The receptacles containing such scrolls are the iconic prayer wheels, whose materiality enables and restricts particular modes of textual engagement. What kind of texts are these scrolls? How does one read texts that come in the form of tightly packed scrolls? They cannot be read by immersing oneself in the content of the text because its materiality restricts access to it. Instead it fits perfectly with the prayer wheel technology that allows circumambulatory recitation, the article argues.

The prayer wheel is not only an important object in recitation practices for Tibetan Buddhists, but has also become a key marker of Tibetan identity. Yet its history, culture and practice have received very little scholarly attention. This article attempts to eradicate this blind spot. It endeavors to show how the prayer wheel has earned itself its iconic status by explaining how the prayer wheel is a receptacle of sacred script and a device for reciting sacred script. The article zooms in on (i) the cult of the book in the Tibetan culture sphere, (ii) the technology of prayer wheels; and (iii) the recurring tropes of the wheel, circumambulation, and rotation in Buddhism, as well as the merit connected with them. In view of this particular constellation of book cult, technology, and dominant trope, it makes sense that, first of all, Tibetan Buddhists have adopted and further developed a technology that optimizes interaction with sacred script; secondly, that rotation is considered an adequate way to interact with Buddha's doctrine; and third, that this device has become an icon for the Tibetan civilization. It is especially the sacred text within the wheel, the article argues, that endows the prayer wheel with high status in a hierarchy of Buddhist material objects. Finally, this raises questions about modernized prayer wheels – when technological progress has enabled further development of devices that can contain and spin Buddhist script such as optic discs, prayer wheel apps, and automated praying machines. How does their materiality impact textual engagement?

The article is based upon data produced through (i) ethnographic inquiry, such as interacting with the stakeholders who deal with Buddhist material culture for different reasons, e.g. producers, marketers, ritual specialists, practitioners, and consumers, and (ii) textual sources that includes Tibetan and English-language scholarship, catalogues, user's guides, and marketing material. This multi-modal method has produced knowledge about the prayer wheel as practice, i.e. what we can call popular religion, and as theory, i.e. according to how the prayer wheel is idealized in the writings of Buddhist masters.

OM FORFATTERNE

JESPER BRANDT ANDERSEN, f. 1965, cand.med. 1992. Praktiserende speciallæge i pædiatri i Vordingborg og speciallægekonsulent i astma og allergisygdomme ved lungemedicinsk afdeling på Næstved Sygehus. Forfatter til artikler i danske og udenlandske tidsskrifter og årbøger om pædiatriske, allergologiske, kulturhistoriske og medicinhistoriske emner samt bøgerne *Martin Hammerich. Kunst og dannelse i Guldalderen*, 2011, *Børnelægens store bog om barnets sygdomme*, 2016 og *Thomas Bartholin. Lægen og anatomen. Fra enhjørninger til lymfekar*, 2017.

TRINE BROX, f. 1972, er uddannet i tibetologi (Københavns Universitet, ph.d.) og samfundsvidenskab (Universitetet i Tromsø, cand.mag.) og arbejder nu som lektor med speciale i moderne tibetanske studier ved Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier, Københavns Universitet. Driver her *Center for Contemporary Buddhist Studies* og leder det internationale forskningsprojekt *Buddhism, Business and Believers*. Desuden en af initiativtagerne til forskningsfællesskabet *Object Lessons from Tibet & the Himalayas*. Har forfattet en række artikler omhandlende Tibet og det tibetanske eksilsamfund, og har udgivet monografien *Tibetan Democracy: Governance, Leadership and Conflict in Exile* (2016); sammen med Ildikó Bellér-Hann endvidere redigeret bogen *On the Fringes of the Harmonious Society: Tibetans and Uyghurs in Socialist China* (2014).

HARALD ILSØE, f. 1933, cand.mag. 1960 (historie og latin). Fhv. seniorforsker ved Det Kgl. Bibliotek. Har bl.a. skrevet *Udlændinges rejser i Danmark indtil år 1700*, 1963, *555 danske selvbiografier og erindringer*, 1987, *Bogtrykkerne i København ca. 1600-1810*, 1992, *På papir, pergament og palmeblade... Skatte i Det Kgl. Bibliotek*, 1993, *Det Kgl. Bibliotek i støbeskeen*, 1-2, 1999, *Biblioteker til salg. Om danske bogauktioner og kataloger 1661-1811*, 2007, *De gamle bogomslag*, 2013.

TINNE HOFF KJELDSSEN, f. 1961, ph.d., cand.scient. (matematik). Professor ved Københavns Universitet, Institut for Matematiske Fag. Forsker i matematikkens historie og didaktik i nyere tid. Har publiceret en lang række forskningsartikler inden for matematikkens historie og filosofi,

brug af matematikkens historie i matematikundervisning samt matematiske modeller i historisk, filosofisk og didaktisk perspektiv. Har tillige publiceret og redigeret bøger inden for disse områder (inkl. populærvidenskabelige fremstillinger som *Hvad er matematik*, Akademisk Forlag, 2005). Sidder i forskellige tidsskriftsredaktioner, bl.a. *Revue d'histoire des mathématiques*. Nyeste forskningspublikation: 'A multiple perspective approach to history of mathematics: mathematical programming and Rashevsky's early development of mathematical biology in the 20th century', i Gert Schubring (ed.): *Interfaces between mathematical practices and mathematical education*, New York, Springer 2019.

CHRISTIAN KAABER, f. 1960, mag.art. (1988) i litteraturhistorie fra Aarhus Universitet, antikvar, boghistoriker. Souschef i Vangsgaards Antikvariat. Formand for Komitéen for Årets Bedste Bogarbejde. Medlem af hovedbestyrelsen for Forening for Boghaandværk, næstformand for Den Danske Antikvarboghandlerforening. Medlem af bestyrelsen for Dansk Bibliofil Klub og af bestyrelsen for Grosserer Vilhelm Albertsen og Hustrus Fond. Redaktør af *Bogvennen* og *Nyt for Bogvenner*. Har skrevet artikler og redigeret udgivelser om boghistoriske emner samt forestået vurderinger af bogsamlinger og sjældne bøger, herunder flere gamle herregårdsbiblioteker.

LORÁND-LEVENTE PÁLFI, f. 1981, leksikograf, oversætter og forfatter. Har inden for især emneområderne fagleksikografi og leksikografihistorie på dansk, tysk, engelsk og ungarsk skrevet eller været medforfatter til mere end 130 publicerede bidrag i såvel videnskabelige som populærvidenskabelige tidsskrifter – bl.a. *International Journal of Lexicography*, *Lexicographica: Internationales Jahrbuch für Lexikographie*, *LexicoNordica* og *Lexikos* – samt i enkelte bøger, f.eks. Ulrike Haß (Hrsg.): *Große Lexika und Wörterbücher Europas*, Berlin, De Gruyter 2012. Hovedværk: *Leksikon over ordbøger og leksika* (2. udg., Frydenlund 2011). Seneste oversættelse: *Universet i seks dimensioner: magi, mystik og alkymi i videnskabeligt perspektiv* (Rosenkilde & Bahnhof 2015). Seneste skønlitterære værk: *Hels drøm* (Svælg 2017). Seneste faglitterære udgivelse: *Er dit modersmål okay? Sprogpolitik i Danmark – og ude i verden* (Bostrup 2017).

BENT LERBÆK PEDERSEN, f. 1949, mag.art. (kinesisk kultur). Fhv. forskningsbibliotekar på Det Kgl. Bibliotek. Har skrevet artikler om asiatisk bogkunst og kinesisk kultur, bl.a. "Revolutionens morgenrøde. Kinesiske plakater i Det Kgl. Bibliotek", *Fund og Forskning* 51, 2012. Sammen med

Vivi Kjær forfatter til bogen: *Riget i midten. En introduktion til kinesisk kultur*, 2008.

CLAUS RØLLUM-LARSEN, f. 1953, mag.art. og ph.d. (musikvidenskab) fra Københavns Universitet, siden 1997 forskningsbibliotekar og seniorforsker ved Det Kgl. Bibliotek. Har udgivet *Kong Frederik IX og musikken. Musikhistoriske studier i det danske kongehus* (1990), *Impulser i Københavns koncertrepertoire 1900-1935. Studier i præsentationen af ny, især udenlandsk instrumentalmusik* (2002), samt *Knudåge Riisager. Komponist og skribent* (2015).

MARINA VIDAS, PhD, is Senior Research Fellow at the National Gallery of Denmark and Adjunct Associate Professor in the Department of Arts and Cultural Studies at the University of Copenhagen. She has extensively lectured and published on Medieval and Renaissance manuscripts and art.

KARIN WOLGAST, f. 1961, cand.mag. i tysk og filosofi, Odense Universitet 1988, ph.d. i tysk og teatervidenskab, Københavns Universitet 1992; forsknings- og undervisningsstillinger ved universiteterne i Aalborg, København, Odense og Aarhus. Alexander von Humboldt-stipendium til Johann Wolfgang von Goethe-Universität, Frankfurt am Main, 1995; bestyrelsesmedlem af Den danske Humboldt-klub siden 2003, formand 2006-2013. Fellow på Forskerkollegiet, Københavns Universitet, 2006-2007. Medstifter af Influx, Tysk-skandinavisk kulturudveksling omkring 1900, Aarhus Universitet 2010-2012. Forskningsområder: tysk litteratur, teater og filosofi i oplysningstiden, *fin de siècle* og efterkrigstiden. Udvalgte publikationer: *Spil og intrige i Lessings drama*, Odense 1988; *Die Commedia dell'arte im Wiener Drama um 1900*, Frankfurt am Main 1993; *Sinnverlust und Sinnfindung am Anfang des 20. Jahrhunderts*, Würzburg 2011; 'Reinhardt, Ibsen und Munch in Berlin', i *Divinatio*, 34, 2011, s. 7-63.

